

AZ EU ÉS AFRIKA KAPCSOLATRENDSZERÉNEK FORMÁLÓDÁSA AZ AFRIKAI UNIÓ LÉTREJÖTTÉVEL

SHAPING OF THE EU-AFRICA RELATIONS BY ESTABLISHMENT OF THE AFRICAN UNION

Az európai integráció már közel fél évszázados múltat tekintett vissza, amikor a szomszédos földrész vezető államfői a korábbi kezdeményezések talaján az afrikai béke és fejlődés jegyében egy új regionális pánafrikai szervezetet hívtak életre Afrikai Unió (AU) néven. A 2002-ben létrejött és egy kivétellel valamennyi afrikai államot tömörítő nemzetközi szervezet célkitűzése egy egységes afrikai kontinens a tagállamok közötti politikai és gazdasági integrációja mentén. Ennek jegyében az európai integrációs folyamat egyrészt modellként szolgál, másrészt az Európai Unió (EU) a kezdetektől az egyik legjelentősebb partnere, és támogatója a fiatal szervezetnek. Ily módon az elmúlt tíz évben az Uniók közötti kapcsolatrendszer kiépítése és intézményesülése, ha nem is zökkenőmentesen, de mindenképpen meghatározóan jelent meg a szervezetek és tagállamaik külkapcsolataiban. A jövőben pedig a két fél saját és közös érdekei, legyenek azok gazdasági vagy politikai (biztonságpolitikai) színezetűek, egyértelműen a politikai dialógus elmélyítése és a kapcsolatok intenzitásának fokozása irányába hatnak.

Having a half century of history of the European integration, the heads of states of the neighboring continent created a new pan-African regional organization on the ground of the earlier initiatives and in the spirit of African peace and development, which has been called the African Union (AU). The main objective of the international organization of all African states (except Morocco) is to create an integrated Africa based on political and economical integration among the Member States. Accordingly to this, the European integration process serves as a model, and the European Union (EU) has been the most important partner and supporter of the AU since the beginning. Thus, over the past decade building and institutionalization of the relations between the Unions turned up significantly in the external relations of the Member States and the organizations. In the future, own and common interests of both parties - being economic and political (security) issues - are expected to point towards further deepening and broadening of the relationship and the political dialogue.

BEVEZETÉS

Az európai államok és az afrikai és tengerentúli területek kapcsolatait az évszázadokat felölelő, egyoldalúnak nevezhető kapcsolatok, a gyarmatrendszer, majd egyfajta gyámsági rendszer jellemezte a 20. század közepéig. Ekkor, ahogy az afrikai államok sorra elnyerték függetlenségüket, ugyan többnyire Európa által megrajzolt határvonalakon belül, és erős koloniális örökség mellett, de megkezdték saját politikai gazdasági rendszereik kiépítését. Ezzel párhuzamosan pedig az új független államok felismerték az egymással való együttműködés szükségességét is, *Afrikai Egységsszervezet (AESZ)*¹ elnevezés alatt létrehozva saját regionális szervezetüket, azzal a céllal, hogy őrkdjön a tagok szuverenitása és területi integritásuk védelme felett, valamint elősegítse és gyorsítsa a gyarmatosítás maradványainak felszámolását, és az apartheid-rendszer eltörlését. A szervezet sikertelenségét okozó politikai egység hiánya és az alapokat aláásó gazdasági erőtlenesség mellett nem lehet megfelekedni a gyarmati örökséget jelentő viszonyokat tovább rontó diktatórikus rezszi-

¹ Organization for African Unity.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DR. ZSIFKÓ Mariann

Budapest, 2013.
6. évfolyam 4. szám

mek önpusztító és fegyveres konfliktusokkal, háborúkkal fenyegető, abba torkolló magatartásáról. Mindezek a szervezet részéről, különösen a '90-es években kitört vagy súlyosbodó válságok (Szudán, Burundi, Ruanda, Szomália, Kongó stb.) kezelésére való alkalmatlanság okán gyakorolt önkritika formájában a szervezet teljes megújítását, és az afrikai kontinens integrációs folyamatainak új alapokra helyezését kívánták egy teljesen új szervezet, az Afrikai Unió létrehozása formájában.²

Mindeközben az EU (és jogelődje) külkapcsolati rendszerén, releváns uniós politikáin és azok eszközein keresztül létesít kapcsolatot az afrikai államokkal és regionális szervezeteikkel. Ezek egyik legfontosabbika maga a közös kül- és biztonságpolitika, amely egymagában is hatalmas struktúrával rendelkezik, és az afrikai államok mindegyikét, valamint szervezeteiket is megcélozza. Másrésztől, lévén az afrikai államok többsége a fejlődő, és egyúttal fejlesztendő országok kategóriájaként jelentkezik Európa – és a nemzetközi közösség – számára, a közösségi fejlesztési politika jelentőségét szükséges hangsúlyozni. Ezen belül az EU a 2000-ben létrehozott Cotonou-i Megállapodás keretében a karibi és csendes-óceáni államok mellett nagyszámú afrikai állammal (gyűjtőnéven AKCS-államok) kötött fejlesztési együttműködési megállapodást két évtized távlatára, ezzel is hozzájárulva az ENSZ által meghirdetett Millenniumi Fejlesztési Célok (MFC)³ megvalósulásához. Az észak-afrikai államok vonatkozásában a fenti mellett az európai szomszédságpolitika keretében a mediterrán országokkal létrehozott partnerségi kapcsolat – „Unió a mediterrán térségért” – meghatározó.

Az AU megjelenésével természetesen az EU és az afrikai országok fenti viszonyai és kapcsolatai nem értékelték át automatikusan, azonban a kontinentális szervezet megjelenése az EU viszonyrendszerét kitágította. Az EU egyes afrikai államokkal és létező regionális szervezetekkel működő kapcsolatai egy új dimenzióval bővültek, mint egy ernyőt alkotva a két kontinens fölött, összesen mintegy 80 tagországot képviselve.

A két Unió közötti kapcsolatok pedig az afrikai kontinensnek európai szemszögből történő felértékelődésével és az AU fejlődésével a párhuzamosan a kezdetektől egyre erősödtek, és a két szervezet együttműködésével egy európai Afrika-stratégiától eljutottak egy közös EU-Afrika stratégiáig.

AZ ELŐZMÉNYEK, A KAIRÓI CSÚCSTALÁLKOZÓ

Az Európai Unió és Afrika közötti *első történelmi csúcstalálkozóra Kairóban* került sor 2000 áprilisában, amelyen elindítottak egy EU és Afrika közötti *strukturáltabb politikai párbeszédet*, többek között a vezető hivatalnokok és a miniszterek rendszeres találkozási révén.

Az Európai Unió és Afrika közötti addigi hagyományos kapcsolatok *két regionális csoport*, az AKCS-országokhoz tartozó afrikai államok, és a Földközi-tenger partján elhelyezkedő afrikai országok részvételével, elkülönülten folytak. Az új évezred elején azonban az Európai Unió új párbeszédet kezdeményezett Afrikával, hogy a meglévő intézkedések megerősítését célzó, átfogó *partnerséget* alakítson ki a kontinens egészével. Meg kell jegyezni, a kontinentális kapcsolatok mellett, azokat kiegészítve és erősítve az EU több esetben régiós, vagy egyes államokat érintő partnerségeket is létrehozott eltérő vagy speciális érdekek mentén.⁴

Ennek részeként megalkottak egy *Cselekvési Tervet*, amely *hat átfogó területre* helyezi a hangsúlyt, többek között gazdasági, kereskedelmi fejlesztés, a biztonsági helyzet, és a szegénység felszámolására irányuló fejlesztés, a jó kormányzás és demokratikus elvek tisztelete körében.⁵ Ezekben belül nyolc szűkebb cselekvési területet határoztak meg, mint a konfliktusok megelőzése és rendezése; regionális együttműködés és integráció; környezetvédelem; fertőző be-

² Besenyő János: Az Afrikai Készenléti Erők, Honvédségi Szemle, 64. évfolyam, 1. szám, 2010. január, 7-10. o.

³ Az ENSZ 2000. évi millenniumi csúcstalálkozóján írták alá a résztvevők a globális fejlesztés 2015. évig szóló programját nyolc fő témakör köré csoportosítva, elsődlegesen a szegénység csökkentésének céljával. Forrás: www.un.org/millenniumgoals

⁴ Lásd a Dél-afrikai Köztársasággal, a Zöld-foki Köztársasággal, vagy az Észak-Afrikával létrehozott újabb keletű partnerséget.

⁵ Forrás: http://www.iss.co.za/af/regorg/unity_to_union/pdfs/au/afreuplan00.pdf (letöltés: 2013. május 5.)

DR. ZSIFKÓ Mariann

Budapest, 2013.
6. évfolyam 4. szám

tegségek elleni küzdelem; élelmezésbiztonság; az emberi jogok és a demokrácia; az ellopott vagy illegálisan exportált kulturális javak visszaszolgáltatása; és Afrika külső adósságának kezelése.⁶

A két fél – az EU és a közben átalakult afrikai regionális intézményrendszert 2002-től képviselő Afrikai Unió – különböző szinteken rendszeres találkozókat tart a cselekvési terv végrehajtásának nyomon követése érdekében. Ennek három fő színtere: az állam-, illetve kormányfők csúcstalálkozó, a csúcstalálkozók közötti időszakban tartott miniszteri találkozók, valamint a két régiót képviselő szakértői csoportok találkozói.

Az Európai Unió és Afrika közötti párbeszédéről 2003 júliusában közzétett bizottsági közlemény a felek közti párbeszéd újraindítását, és az intézményi kapcsolatok szorosabbra fűzését javasolta az afrikai kontinens politikai természetű, illetve fejlesztéssel kapcsolatos problémáinak megoldása érdekében. Az AU Maputói csúcstalálkozásán felmerült igényre reagálva az Európai Unió Tanácsa 2003 decemberében határozott az *afrikai békefenntartási mechanizmusnak*⁷ az Európai Fejlesztési Alap (EFA) finanszírozásával történő létrehozásáról, amely az Afrikai Unió, az afrikai regionális szervezetek és a nemzetközi közösség (EU, az ENSZ stb.) együttműködését feltételezi.⁸

A folyamat előrehaladtával az EU kötelezettséget vállalt arra, hogy 2010-ig évente 20 milliárd euróval növelje a hivatalos *fejlesztési támogatás* összegét, amelynek felét Afrikának kellett juttatni. Az Európai Unió világszinten *Afrika legnagyobb adományozójának* számít, mégis szükség volt a közösségi finanszírozás jelentős emelésére. 2005 júniusában az Unió vállalta, hogy a Közösség egészében a hivatalos támogatás arányát 2010-ig a bruttó nemzeti jövedelem (GNI) 0,56%-ára, 2015-ig pedig 0,7%-ára emeli. A tízedik Európai Fejlesztési Alap (EFA)⁹ keretéből Afrika szubszaharai része számára mintegy évi 4 milliárd euró állt rendelkezésre.

Az AU-EU közös bizottsági ülésén 2005 októberében a Bizottság (EU) elfogadta az *EU Afrikával kapcsolatos stratégiájáról*¹⁰ szóló közleményt, amelyet az Európai Tanács 2005 decemberében hagyott jóvá. A stratégia a *belső uniós politikai koherencia* megerősödését, a Bizottság és a tagállamok Afrikával kapcsolatos politikáinak összehangolását, és a Millenniumi Fejlesztési Célok¹¹ elérésére tett (afrikai) erőfeszítések *együttes cselekvési keretben* történő támogatását határozta meg.

AZ EURÓPAI UNIÓ AFRIKA-STRATÉGIÁJÁNAK SAROKPONTJAI

- Az EU növeli *támogatásait* a millenniumi fejlesztési célok megvalósításának előfeltételeként azonosított területeken: a *béke*, a *biztonság* és a *felelősségteljes kormányzás* terén, amelyek alapfeltételei a gazdasági növekedésnek, valamint a társadalmi és a környezeti kohézióknak megteremtésének.
- Kiemelten támogatja az afrikai *béke és a biztonság előmozdítását* a tevékenységek széles skáláján keresztül, az *afrikai békeműveletektől a konfliktus megelőzést* célzó átfogó megközelítésig. További célok között szerepel

⁶ A Világbank 1996-ban életre hívott, a súlyosan eladósodott szegény országokra (Heavily Indebted Poor Countries, HIPC) irányuló kezdeményezése különösen nagymértékben érinti az afrikai országokat: a programban szereplő 39 ország közül 36 a szub-szaharai térségből kerül ki. Forrás:

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTDEBTDEPT/0,,contentMDK:20260411~menuPK:4876220~pagePK:64166689~piPK:64166646~theSitePK:469043,00.html> (letöltés: 2013. január 13.)

⁷ EU-Afrika béke és biztonsági partnerség keretében az afrikai béke és biztonság támogatására hozták létre 2004-ben az afrikai vezetők 2003-as maputói kérése szerint. Három fő területe a kapacitásbővítés, a békétámogató műveletek és a korai reagáló mechanizmus fejlesztése. Forrás: http://ec.europa.eu/europeaid/where/acp/regional-cooperation/peace/index_en.htm (letöltés: 2013. május 4.)

⁸ Besenyő János: Az Afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok, Felderítő Szemle, VII. évfolyam, 3. szám, 5-15. oldal

⁹ European Development Fund, EDF. Az EFA a Közösség első számú, együttműködést támogató eszköze az AKCS-államok, valamint a tengerentúli országok és területek (TOT) fejlesztésére. Létrehozásáról az 1957-es Római Szerződés rendelkezett, eredetileg annak érdekében, hogy a Közösség az akkor még kolonizált, illetve bizonyos tagállamokhoz történelmi szálakkal kötődő afrikai országok számára műszaki és pénzügyi segítséget nyújtson.

¹⁰ Az *EU Afrika-stratégiája: európai-afrikai egyezmény Afrika fejlődésének gyorsításáért* című EU bizottsági közleménye. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0489:HU:NOT>

¹¹ Forrás: http://europa.eu/legislation_summaries/development/general_development_framework/r12533_hu.htm (letöltés: 2013. május 11.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DR. ZSIFKÓ Mariann

Budapest, 2013.
6. évfolyam 4. szám

az együttműködés a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek terjedése elleni küzdelemben, a leszerelés és lefegyverzés, valamint a veteránok reintegrációjára vonatkozó regionális és nemzeti stratégiák támogatása.

- A *felelősségteljes (jó) kormányzás* megteremtése, valamint az emberi jogok és demokratikus értékek védelmében az EU hozzájárul a központi intézmények felállításához.
- A *szegénység hatékony csökkentése* terén az Unió a makrogazdasági stabilitás támogatásával és az integrált regionális piacok létrehozásának elősegítésével ösztönzi a *gyors és diverzifikált gazdasági növekedést* Afrikában.
- A kontinens nagy részére jellemző mélyszegénység¹² felszámolása a *legsérülékenyebb rétegek szociális védelmét is magában foglalja*, az EU ennek jegyében támogatja az *oktatást, a vízhez és megfelelő higiéniai körülményekhez, az alapvető egészségügyi szolgáltatásokhoz és az energiához való hozzájutást*.
- A bevándorlási és menekültügyi politika részeként az EU különös figyelmet fordít a *foglalkoztatáspolitikának*, és a kulturális sokszínűség támogatásának.
- A *biodiverzitás megőrzésére*, az éghajlatváltozás negatív hatásainak csökkentése az afrikai kontinens egyedülálló és sajátos természeti környezetét, mint önmagában megtestesülő értéket célozza megőrizni.

Ezt követően 2005. decemberében az ötödik, bamakói EU-Afrika miniszteri találkozón a résztvevők elérkezettnek látták az időt a partnerségi kapcsolatok magasabb szintre emelésének: célul tűzték ki egy *közös EU-Afrika stratégia* megalkotását, amely meghaladja az egyoldalú fejlesztési politikákat a kapcsolatok előterébe helyező megközelítést, és a kölcsönösségen alapuló, valódi partnerségi kapcsolatok irányába mutat.

A felek fentiekre irányuló szándékát az Európai Tanács 2006. decemberi ülésén, az AU pedig 2007. januári csúcstalálkozóján erősítette meg. Ezt követően májusban az EU és Afrika közötti nyolcadik miniszteri trojka (Brüsszel) jóváhagyta a közös stratégia nagy irányvonalait, majd a véglegesített stratégiát a 2007. decemberi *lisszaboni második EU-Afrika csúcstalálkozón* fogadták el résztvevők.

A LISSZABONI CSÚCS ÉS AZ EU-AFRIKA KÖZÖS STRATÉGIA

Két évvel az Európai Unió Afrika-stratégiájának (2005) elfogadása után, annak mérlegét megvonva a felek Lisszabonban a kapcsolatrendszer továbbfejlesztéséről döntöttek, és újraértelmezvén partnerséget, az Afrika-stratégiát az EU és Afrika közötti *stratégiai partnerségi kapcsolat* szintjére emelték.¹³

Az 53 afrikai ország és 27 EU-tagállam állam- és kormányfője aláírta az EU és Afrika, értékekről, közös érdekekről és stratégiai célkitűzésekről szóló *Lisszaboni Nyilatkozatát*, továbbá elfogadtak egy közös stratégiát és 2008-2011 évekre szóló első cselekvési tervet. Ezek négy fő politikai célkitűzése: a *partnerség megerősítése* a felek egyenlősége mentén; a béke és biztonság, a jó kormányzás és az emberi jogok, a kereskedelmi, regionális és kontinentális integráció és fejlesztési kérdés további előmozdítása Afrikában; a globális kihívásokra adott közös válasz; és az emberközpontú partnerség előmozdítása.

A stratégiához mellékelt, az első három évre vonatkozó *cselekvési tervben* (2008–2010) öt közös kezdeményezés született kiemelten fontos területeken:

- *Energiaügyi partnerség*, amely célja az addigi párbeszéd megerősítése (meglévő eszközök felhasználásával azok kiegészítése) főként az energiaforrásokhoz való hozzáférés, és az energiabiztonság témájában. Ehhez

¹² A Nemzetközi Valutaalapnak az országok egy főre jutó éves GDP összehasonlítása 2009-2010-2011 években mutatja, hogy a legszegényebb országok előfordulása az afrikai kontinensen kiugró. Forrás: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weorept.aspx?sy=2009&ey=2011&sort=country&ds=%2C&br=1&c=512%2C941%2C914%2C446%2C612%2C666%2C6> (letöltés: 2013. május 20.)

¹³ Forrás: <http://europafrika.files.wordpress.com/2006/10/afrika-eu-strategic-partnership.pdf> (letöltés: 2013. április 19.)

kapcsolódik az energiaszektorba történő beruházások növelése és fejlesztések irányítása – különös tekintettel az olajból és gázból származó bevételek felhasználására –, többek között az éghajlatváltozásra való megfelelő reagálás részeként.

- *A partnerség az éghajlatváltozás területén* a katasztrófák kockázatának csökkentése, az erdőirtás megfékezése, a fejlődő országok globális szénpiacon való részvételének támogatása, a környezetbarát technológiák támogatása, és az éghajlatváltozás környezeti hatásainak hatékonyabb nyomon követése terén kívánja megerősíteni az EU és az AU közötti együttműködést.
- *A migráció, a mobilitás és a foglalkoztatás területén* működő partnerség keretében létrehozták az afrikai alapú migrációs megfigyelőállomások hálózatát kontinensen belüli és kontinensek közötti (Afrika-Európa) migrációra vonatkozó információk gyűjtése, elemzése céljából. A *mobilitás* kapcsán a partnerség törekszik arra, hogy erősítse a migrációval kapcsolatos afrikai információs és igazgatási kapacitásokat. Feladata, hogy *jobb afrikai munkahelyek* megteremtésével az afrikaiak számára valódi alternatívát biztosítson az Európába történő kivándorlás helyett.
- *Partnerség a demokratikus kormányzás területén* előmozdítja a közös érdekű kormányzási kérdésekről folytatott párbeszédet egy olyan fórum létrehozásával, amely a nemzeti kormányzati szervek mellett a regionális és helyi szervezeteket, valamint a nem állami szereplőket is összesíti.
- *Politikai és intézményi struktúra vonatkozásában* szükséges az EU és az AU intézményei közötti párbeszéd megerősítése, különösen az Európai Parlament és a Pán afrikai Parlament, illetve az Európai Bizottság és az AU Bizottsága között.

A beazonosított *stratégiai prioritások nyolc partnerségben* testesülnek meg, amelyek fejlődését a következő, 2010-es csúcstalálkozón értékelték. Ezek a partnerségek a következő területeket fedték le: béke és biztonság, demokratikus kormányzás és emberi jogok, kereskedelem és regionális integráció, a millenniumi fejlesztési célok megvalósítása, az energia, éghajlatváltozás, migráció, mobilitás és foglalkoztatás, valamint a tudomány, az információs társadalom és az űrkutatás témái.

CSÚCSTALÁLKOZÓ TRIPOLIBAN

Líbia adott otthont 2010 novemberében az EU és Afrika következő, harmadik csúcstalálkozójának, amely új távlatokat kívánt nyitni a két földrész közötti együttműködésben. Az afrikai és európai uniós vezetők közös tervet fogadtak el a következő három évre a befektetéseket, a gazdasági növekedést és a munkahelyteremtést serkentő intézkedéseikről, tovább folytatták az MFC célok eléréséről szóló diskurzust, amelynek középpontjában a szegénység csökkentése és felszámolása áll. A fentiek a *Tripoli Deklarációban*,¹⁴ illetve a hozzá kapcsolódó *EU-AU második cselekvési tervben* (2011-2013)¹⁵ nyertek formát.

ÖSSZEGZÉS

Az EU és afrikai partnerei Kairó, Lisszabon és Tripoli városokban megtartott csúcstalálkozóikon legmagasabb politikai szinten létrehozták, és a jövőre vonatkozó irányvonalak, koncepciók és tervek formájában kifejezték szándékukat és elkötelezettségüket a két kontinens és a két regionális nemzetközi szervezet kapcsolatait, partnerségét illetően. A folyamatok lassú indulása részben az afrikai fél, illetve egyes afrikai államok és az EU között húzódó nézeteltérések okán,

¹⁴ P7_TA(2010)0482 Az Európai Parlament 2010. december 15-i állásfoglalása az Afrika és az EU közötti stratégiai partnerség jövőjéről a 3. EU–Afrika csúcstalálkozót követően Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:169E:0045:0049:HU:PDF> (letöltés: 2013. április 8.)

¹⁵ http://www.africa-eu-partnership.org/sites/default/files/doc_jaes_action_plan_2011_13_en.pdf (letöltés: 2013. április 8.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DR. ZSIFKÓ Mariann

Budapest, 2013.
6. évfolyam 4. szám

másrészről mindkét fél „szerep keresésén” múlt. Az EU 2007-ben saját belső struktúráját is reformoknak vetette alá, hatékonyságát, demokratikus legitimitását, valamint egységes fellépését erősítette. Mindezek vonzatai, továbbá az EU-t folyamatosan jellemző bővítés kérdése és feladatai komoly erőpróbát jelentenek az európai államoknak. Mindeközben felismerve az afrikai kontinens erőforrásaiban rejlő lehetőséget és a globális kihívások kezelésének szükségességét, az EU igyekszik jelen lenni és meghatározó szereplőként fellépni az Afrikában. Ezalatt az AU a saját térfelén küzd komoly válságokkal és kihívásokkal, amelyet a tagállamai társadalmi és gazdasági problémái mellett a folyamatosan felszínre lépő regionális politikai és biztonsági kihívásokat jelentenek. Ahhoz pedig, hogy reális esélye legyen a saját tagjai között felmerülő válságok és konfliktusok kezelésére és intézményrendszerének eredményes működtetésére, elsődlegesen a tagállamai lojalitását és egységét szükséges megteremtenie. Az EU eltökélten támogatja az AU-t és az afrikai országokat, de hogy önmaga jó modellként szolgál-e afrikai partnerszervezetének, az egyelőre erősen kétséges.

Kulcsszavak: EU, Afrikai Unió, partnerség, Afrika-stratégia, EU-Afrika közös stratégia

Key words: EU, African Union, partnership, African strategy, Joint Africa-EU Strategy

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1) Besenyő János: Az Afrikai Készenléti Erők–Honvédségi Szemle, 64. évfolyam, 1. szám, 2010. január, 7-10. o.
- 2) Besenyő János: Az Afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok – Felderítő Szemle, VII. évfolyam, 3. szám, 2008. szeptember (Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal tudományos folyóirata), 5-15. oldal
- 3) Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- 4) A Cotonouban 2000. június 23-án aláírt [2000/483/EK](#) partnerségi megállapodás egyrészről az afrikai, karibi és csendes-óceáni államok, másrészről az Európai Közösség és tagállamai között
- 5) Az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés Egységes Szerkezetbe Foglalt Változata (Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 83/47)
- 6) www.un.org/millenniumgoals
- 7) http://www.iss.co.za/af/regorg/unity_to_union/pdfs/au/afreurplan00.pdf
- 8) <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTDEBTDEPT/0,,contentMDK:20260411~menuPK:4876220~pagePK:64166689~piPK:64166646~theSitePK:469043.00.html>
- 9) http://ec.europa.eu/europeaid/where/acp/regional-cooperation/peace/index_en.htm
- 10) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0489:HU:NOT>
- 11) http://europa.eu/legislation_summaries/development/general_development_framework/r12533_hu.htm
- 12) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weorept.aspx?sy=2009&ey=2011&sort=country&ds=%2C&br=1&c=512%2C941%2C914%2C446%2C612%2C666%2C6>
- 13) <http://europafira.files.wordpress.com/2006/10/africa-eu-strategic-partnership.pdf>
- 14) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:169E:0045:0049:HU:PDF>
- 15) http://www.africa-eu-partnership.org/sites/default/files/doc_jaes_action_plan_2011_13_en.pdf